

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΕΞ΄ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Χρήστος Βαλής, Ευγενία Ορφανού-Ραυτοπούλου, Βασίλης Παπούλιας,
Γιάννης Τσάκωνας, Βασιλική Χαρμπίλα

Βιβλιοθήκη & Υπηρεσία Πληροφόρησης, Πανεπιστήμιο Πατρών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διαδικτυακή εξ' αποστάσεως εκπαίδευση είναι ένας νέος και εξελισσόμενος χώρος, που φιλοδοξεί να υπερκαλύψει τα κενά και τις δυσκολίες της παραδοσιακής εκπαίδευσης. Με την εκμετάλλευση των δυνατοτήτων της τεχνολογίας προωθεί την εκπαιδευτική διαδικασία, κάνοντας την ταχύτερη, πλουσιότερη και περισσότερο προσαρμοσμένη σε ατομικές μαθησιακές ανάγκες. Μέσα στο περιβάλλον αυτό τα πνευματικά δικαιώματα εμφανίζονται ως ιδιαίτερος δυσχερής παράγοντας, οι οποίοι μπορούν να δημιουργήσουν προβληματικές καταστάσεις στους οργανισμούς εκείνους που τα διαχειρίζονται.

Σε ένα μάλλον ασαφές πλαίσιο οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στην χώρα μας, καλούνται να υλοποιήσουν ή να υποστηρίξουν την διαδικτυακή εξ' αποστάσεως εκπαίδευση. Η δυνατότητα συγκρότησης και διάθεσης ηλεκτρονικών συλλογών πληροφοριακού υλικού τις καθιστά σημαντικούς συμμετόχους στην παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών μέσα στο περιβάλλον αυτό. Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες καλούνται να αξιοποιήσουν την εμπειρία τους πάνω σε αυτά τα θέματα και να αντιμετωπίσουν τις, θετικές ή αρνητικές, ιδιαιτερότητες που επιβάλλει η ελληνική νομοθεσία. Η ευαισθησία στον τομέα της διαχείρισης των πνευματικών δικαιωμάτων απαιτεί την επαγρύπνηση και προσοχή για την διασφάλιση τους, την διασφάλιση της ακεραιότητας της πνευματικής ιδιοκτησίας και την υπεράσπιση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος.

Στόχος της ομιλίας είναι:

- Να παρουσιάσει βασικές αρχές διαχείρισης των πνευματικών δικαιωμάτων,
- να παρουσιάσει τα καθεστάτα χρήσης και πνευματικών δικαιωμάτων που διέπουν κεντρικά τμήματα της διαδικασίας, όπως είναι οι εκπαιδευτικές πλατφόρμες (ελεύθερης χρήσης-εμπορικά πακέτα) και τα εκπαιδευτικά αντικείμενα,
- να παρουσιάσει τις κυριότερες και πιο αξιόπιστες πρωτοβουλίες, στο εσωτερικό και το εξωτερικό της χώρας, για την διασφάλιση των πνευματικών δικαιωμάτων (π.χ. ΟΣΔΕΛ, HERON),
- να προσπαθήσει να αναδείξει τον ρόλο των βιβλιοθηκών και εν γένει των οργανισμών πληροφόρησης στην διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων μέσα στο ασαφές αυτό περιβάλλον, και
- να επιδείξει την συμμετοχή και την πρακτική της Βιβλιοθήκης & Υπηρεσίας Πληροφόρησης στην εφαρμογή αυτών των θεμάτων μέσα στο Πανεπιστήμιο Πατρών.

Λέξεις κλειδιά: Πνευματικά Δικαιώματα, Εξ' Αποστάσεως Εκπαίδευση, Deep Linking, E-Class

COPYRIGHT ISSUES IN WEB-BASED EDUCATION

**Christos Valis, Eugenia Orfanou-Raftopoulou, Vasilis Papoulias,
Giannis Tsakonas, Vasiliki Harbila**

Library & Information Service, University of Patras.

ABSTRACT

Web based education is a new and evolving field, whose ambition is to cover the gaps and difficulties of traditional teaching. By taking advantage of the capabilities of technology, it encourages the teaching procedure, making it more efficient, more enriched and more adapted to individual learning needs. Inside this environment, copyright issues appear like particularly difficult to manage factors that can create several problems into the organizations that handle them.

In a non-defined usage framework, academic libraries in our country are asked to materialize or support web-based education. The ability of forming and providing electronic collections of informative material turns them into important participants in the provision of educational services within this environment.

Academic libraries are called to make the best use of their experience on such matters and confront the positive or negative particularities that the Greek legislation establishes.

The sensibility in the field of copyright handling requires continuous attention, in order to safeguard the integrity of copyright possession and to defend the reliability and validity of the educational environment.

The presentation aims to:

- Show the basic principles in the administration of copyright issues,
- show the conditions in copyright usage that govern the central parts of the procedure, such as educational platforms (open source, commercial products),
- show the most important and reliable initiatives, nationally and abroad, for safeguarding copyright issues,
- show the role of libraries and information organizations in the administration of copyright,
- show the practices of Library & Information Service concerning this matter.

Keywords: *Copyright, Distance Learning, Deep Linking, E-Class*

Εισαγωγή

Τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα στην χώρα μας βιώνουν μια πληθώρα αλλαγών στον τρόπο απόκτησης, ανάλυσης, επεξεργασίας και απόδοσης μαθησιακών πληροφοριών, τις οποίες παρέχουν στους σπουδαστές τους. Οι αλλαγές αυτές είναι αποτέλεσμα της διαρκούς ανάπτυξης της τεχνολογίας, και ειδικότερα των τεχνολογιών εκπαίδευσης. Τα πανεπιστημιακά ιδρύματα ελάχιστα άλλαξαν κατά την πάροδο των χρόνων. Σύμφωνα με τον Negroponte (1996), αν ένας γιατρός της αρχής του 20ου αιώνα έκανε ένα ταξίδι στο χρόνο για να μεταφερθεί σε ένα νοσοκομείο της σημερινής εποχής, δεν θα αναγνώριζε σχεδόν κανένα από τα εργαλεία εργασίας. Συμβαίνει όμως το ίδιο για έναν καθηγητή που μεταφέρεται σε ένα σύγχρονο αμφιθέατρο; Μάλλον όχι. Παρατηρούμε το εξής οξύμωρο: ενώ το πανεπιστήμιο είναι η βασική αρένα προαγωγής της επιστήμης και εξέλιξης της τεχνολογίας, προσφέροντας καινούργια εργαλεία για όλους τους επαγγελματικούς κλάδους, το ίδιο το πανεπιστήμιο φαίνεται να αποποιείται τη χρήση αυτών των εργαλείων. Το ελληνικό πανεπιστημιακό σύστημα εκπαίδευσης φαίνεται πως συντηρεί αυτό το πνεύμα "μεσαιωνικής" διδασκαλίας, μη χρησιμοποιώντας εργαλεία εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης. Ένας από τους λόγους δισταγμού της χρήσης εργαλείων εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης είναι και η προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων. Μέσα στο περιβάλλον αυτό τα πνευματικά δικαιώματα εμφανίζονται ως ιδιαίτερος δυσχερής παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να δημιουργήσουν προβληματικές καταστάσεις στους οργανισμούς εκείνους που τα διαχειρίζονται. Η εισήγηση αυτή παρουσιάζει κείρια θέματα της διαχείρισης των πνευματικών δικαιωμάτων με τον ακόλουθο τρόπο: στην ενότητα 1 γίνεται μια σύντομη αναφορά στην μάθηση εξ' αποστάσεως και το διαδίκτυο, ενώ στην ενότητα 2 γίνεται μια αναδρομή στην εξ' αποστάσεως εκπαίδευση στην χώρα μας. Η ενότητα 3 παρουσιάζει την ελληνική νομοθεσία σχετικά με τα πνευματικά δικαιώματα και την εξ' αποστάσεως εκπαίδευση. Η ενότητα 4 περιγράφει τις μεθόδους κλοπής και προστασίας πρωτότυπου έργου σε ψηφιακή μορφή, ενώ στην ενότητα 5 γίνεται λόγος για την πρόκληση του deep linking. Η εισήγηση κλείνει με μια μελέτη περίπτωσης μέσα στα πλαίσια του Πανεπιστημίου Πατρών, στην οποία η Βιβλιοθήκη και Υπηρεσία Πληροφόρησης συμμετέχει.

1. Μάθηση εξ' αποστάσεως & Διαδίκτυο

Μπορούμε να ορίσουμε την εξ' αποστάσεως εκπαίδευση ως μια εκπαιδευτική διαδικασία, όπου ο διδασκόμενος βρίσκεται σε φυσική απόσταση από τον διδάσκοντα και τον εκπαιδευτικό φορέα. Ωστόσο, είμαστε υποχρεωμένοι να δώσουμε και έναν επιπλέον, παιδαγωγικής διάστασης, ορισμό: έτσι, την ορίζουμε ως την εκπαίδευση, που διδάσκει και ενεργοποιεί τον μαθητή, πώς να μαθαίνει και να λειτουργεί αυτόνομα σε μια πορεία αυτό-μάθησης και γνώσης.

Αν και για την Ελλάδα η μάθηση εξ' αποστάσεως είναι ένα καινούργιο φαινόμενο, στο εξωτερικό είναι πραγματικότητα για πάνω από ένα αιώνα. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στις αρχές της δεκαετίας του '60 δυο αεροσκάφη τύπου DC-6 πετούσαν πάνω από την πολιτεία της Ιντιάνας των ΗΠΑ και εξέπεμπαν μαθήματα στις αγροτικές περιοχές της Αμερικής.

"Η μάθηση εξ' αποστάσεως ως εκπαιδευτικό μοντέλο ξεκίνησε με την αλληλογραφία μέσω ταχυδρομείου με ήδη δοκιμασμένα συμβατικά βιβλία, χρησιμοποίησε το ραδιόφωνο, μετά την τηλεόραση και το τηλέφωνο, και τα τελευταία χρόνια υιοθέτησε όλες σχεδόν τις μορφές της σύγχρο-

νης τεχνολογίας, από δορυφόρους έως κινητά τηλέφωνα'(Keegan, 2001).

Από τα τέλη της δεκαετίας του '90 και μετά για τα περισσότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα ο όρος "μάθηση εξ' αποστάσεως" είναι συνυφασμένος με το Διαδίκτυο. *"Με τα πρώτα βήματα του Διαδικτύου, οι τεχνολογίες δικτύωσης των υπολογιστών χρησιμοποιήθηκαν στην παροχή εκπαίδευσης"* (Hafner, Lyon, 1998). Κατά τα πρώτα εμβρυακά χρόνια η εκπαίδευση συνίστατο στην απλή ανταλλαγή μηνυμάτων μεταξύ διδάσκοντα και διδασκομένων. *"Στα μέσα της δεκαετίας του '90 η επικοινωνία αυτή ενσωμάτωσε τις πολυμεσικές δυνατότητες (υπερκείμενο, βίντεο, εικόνα, ήχο) του παγκόσμιου ιστού και πολλά εκπαιδευτικά ιδρύματα δημιούργησαν ολοκληρωμένα περιβάλλοντα που βασίστηκαν αποκλειστικά στις τεχνολογίες του Διαδικτύου* (Rosenberg, 2000).

"Σήμερα στην πιο εξελιγμένη μορφή, ο εξ' αποστάσεως φοιτητής μπορεί να χρησιμοποιήσει το Διαδίκτυο και οποιαδήποτε ώρα του εικοσιτετράωρου να παρακολουθεί τις διαλέξεις του καθηγητή μέσω ψηφιακού βίντεο, να επικοινωνεί μαζί του, είτε με γραπτά μηνύματα, είτε σε τηλεδιάσκεψη και με τον ίδιο τρόπο να συνεργάζεται με τους συμφοιτητές του"(Schank, 2001). Τα περισσότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα περιορίζουν τον αριθμό των εγγραφόμενων φοιτητών σε περίπου- είκοσι πέντε (25) ανά "ηλεκτρονική τάξη" με αποτέλεσμα, να παρατηρείται ένα αρκετά ικανοποιητικό επίπεδο επικοινωνίας μεταξύ του διδάσκοντα και των διδασκομένων (αρκετά υψηλότερο από μια παραδοσιακή τάξη σε κάποιο πανεπιστημιακό αμφιθέατρο).

Στις ΗΠΑ, πάνω από δυο χιλιάδες εκπαιδευτικά ιδρύματα προσφέρουν μαθήματα ή και ολοκληρωμένους κύκλους σπουδών μέσω του Διαδικτύου. Ο αριθμός αυτός αντιπροσωπεύει το 70% των ΑΕΙ στην Αμερική ενώ αναλυτές εκτιμούν ότι στα επόμενα τρία χρόνια το ποσοστό αυτό θα αγγίξει το 90%! Δυστυχώς είναι αισθητή η απουσία της Ελλάδας στο χώρο των τεχνολογιών της εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης. Παρόλο που, λόγω της μορφολογίας του εδάφους μας, η χώρα μας θα έπρεπε να πρωτοπορεί και να πρωταγωνιστεί σε αυτόν τον τομέα. Παράδειγμα προς μίμηση η μικρή (σε πληθυσμό) σκανδιναβική χώρα της Φινλανδίας. Ως χώρα με μεγάλο αριθμό διεσπαρμένων - απομονωμένων κοινοτήτων και πλέοντος στο πνεύμα της εποχής, επένδυσε από νωρίς στις τεχνολογίες του Διαδικτύου, με αποτέλεσμα ακόμα και κοινότητες λίγων οικογενειών να έχουν πρόσβαση σε όλο το φάσμα της δημόσια εκπαίδευσης.

2. Η εξ' αποστάσεως εκπαίδευση στην Ελλάδα

Στα τέλη του 1997 και με τον νόμο 2552 που αφορά στη λειτουργία του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ) γίνεται η πρώτη επίσημη προσπάθεια από Ελληνικού κράτους για την καθιέρωση της εξ' αποστάσεως μαθήσεως ορίζοντας ως αποστολή του παραπάνω ιδρύματος *"την εξ' αποστάσεως παροχή προπτυχιακής και μεταπτυχιακής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης, με την ανάπτυξη κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού μεθόδων διδασκαλίας"* (ΦΕΚ/Α/266,1997). Αυτό που όμως εξακολουθεί να είναι ατυχές ακόμα και σήμερα, παρά το γεγονός ότι η απαρχή της λειτουργίας του ΕΑΠ συνέπεσε χρονικά με την ωριμότητα των τεχνολογιών Διαδικτύου στην αγορά, είναι ότι η λειτουργία του βασίζεται ελάχιστα στο Διαδίκτυο και το εκπαιδευτικό υλικό όχι μόνο δεν είναι ψηφιοποιημένο, αλλά καλύπτεται, τόσο αυτό, όσο και οι μέθοδοι διδασκαλίας από ένα πέπλο σύγχυσης.

Φυσικά το ΕΑΠ είναι ένα από τα τριάντα τέσσερα (34) ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα (ΑΕΙ &

ΑΤΕΙ) της χώρας μας. Εδώ θα πρέπει να γίνει αναφορά στα συστήματα υποστήριξης μάθησης και διδασκαλίας μέσω του Διαδικτύου, που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάπτυξη ποιοτικής υπηρεσίας τηλε-εκπαίδευσης, στα πλαίσια του προγράμματος "Επιμόρφωση εκπαιδευτικών στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου - ΕΥΔΟΞΟΣ" (Βούρος, 1999). Στόχος του πιλοτικού αυτού έργου ήταν η εξ' αποστάσεως διδασκαλία καθηγητών Μαθηματικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε χώρους του Πανεπιστημίου Αιγαίου, η δε εκπαίδευση τους γινόταν από διδάσκοντα, ο οποίος βρισκόταν σε ειδικά διαμορφωμένο studio του Πανεπιστημίου Πειραιά. Κατά τα άλλα, η εικόνα στον Ελλαδικό χώρο έχει ως εξής: μερικά εκπαιδευτικά ιδρύματα προσφέρουν μεμονωμένα μαθήματα μέσω Διαδικτύου, αλλά δεν υπάρχει ούτε ένας ολοκληρωμένος κύκλος σπουδών που να οδηγεί σε κάποιο πτυχίο.

Στον 21ο αιώνα η πλειοψηφία των πανεπιστημιακών εκπαιδευτικών της χώρας μας (και μη σας φαίνεται καθόλου παράξενο) όχι μόνο εκπλήσσεται δυσάρεστα στο άκουσμα της διδασκαλίας μέσω Διαδικτύου αλλά αγνοώντας τη σχετική βιβλιογραφία δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να αμφισβητεί την αμεσότητα και αποτελεσματικότητα της.

3. Ελληνική νομοθεσία, πνευματικά δικαιώματα και εξ' αποστάσεως εκπαίδευση

Σε αυτήν την δυσκολία ένταξης των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της χώρας μας στις καινοτόμες τεχνολογίες έρχεται να προστεθεί και η ανεπάρκεια της ελληνικής νομοθεσίας όσον αφορά στα πνευματικά δικαιώματα, για τη σωστή υλοποίηση των ηλεκτρονικών μαθημάτων.

Πολύ συνοπτικά η ελληνική νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας σε σχέση με τη δημιουργία ηλεκτρονικών μαθημάτων έχει ως ακολούθως.

- Τα πνευματικά δικαιώματα περιλαμβάνουν το δικαίωμα εκμετάλλευσης του έργου (περιουσιακό δικαίωμα) και το δικαίωμα προστασίας του προσωπικού δεσμού του πνευματικού δημιουργού με το έργο του (ηθικό δικαίωμα).
- Σύμφωνα με το άρθρο 21 (αναπαραγωγή για διδασκαλία) του νόμου 2121 του 1993, περί πνευματικής ιδιοκτησίας: *Επιτρέπεται, χωρίς την άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή, η αναπαραγωγή άρθρων νομίμως δημοσιευμένων σε εφημερίδα ή σε περιοδικό, σύντομων αποσπασμάτων έργου ή τμημάτων συντόμου έργου ή έργου των εικαστικών τεχνών νομίμως δημοσιευμένου, εφόσον γίνεται αποκλειστικά για τη διδασκαλία ή τις εξετάσεις σε εκπαιδευτικό ίδρυμα, στο μέτρο που δικαιολογείται από τον επιδιωκόμενο σκοπό, είναι σύμφωνη με τα χρηστά ήθη και δεν εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση. Η αναπαραγωγή πρέπει να συνοδεύεται από την ένδειξη της πηγής και των ονομάτων του δημιουργού και του εκδότη, εφόσον τα ονόματα αυτά εμφανίζονται στην πηγή,*
- Τον παραπάνω νόμο έχουν συμπληρώσει εναρμονίσεις με τις οδηγίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 2001 και το 2002, οι οποίες παραχωρούν περισσότερες εξουσίες (δικαιώματα) στους πνευματικούς δημιουργούς, αλλά οι οποίες ευτυχώς αναγνωρίζουν ακόμα ως εξαίρεση την αναπαραγωγή για διδασκαλία.
- Για τη διαχείριση και την προστασία του περιουσιακού δικαιώματος έχουν συσταθεί Οργανισμοί Συλλογικής Διαχείρισης και Προστασίας, που έχουν αποκλειστικά αυτόν τον σκοπό. Οι οργανισμοί αυτοί λειτουργούν με οποιαδήποτε εταιρική μορφή. Ένας τέτοιος οργανισμός εί-

ναι ο ΟΣΔΕΛ - Οργανισμός Συλλογικών Δικαιωμάτων Ελλήνων Λογοτεχνών.

- Για την εποπτεία των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης, την εφαρμογή του ισχύοντος νόμου (περί πνευματικής ιδιοκτησίας) και των συναφών διεθνών συμβάσεων, τη νομοπαρασκευαστική εργασία σε θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας και γενικά την εκπροσώπηση της Ελλάδας σε όλους τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς καθώς και στα Όργανα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, έχει ιδρυθεί νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου με έδρα την Αθήνα, με την επωνυμία: Ο.Π.Ι. - Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας.

Παρατηρούμε αμέσως ότι επιτρέπεται η αναπαραγωγή "αποκλειστικά για διδασκαλία ή εξετάσεις", και όχι για "εκπαίδευση", γεγονός που είναι αρκετά περιοριστικό του πραγματικού ρόλου της διαδικτυακής εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης. Βέβαια η υποστήριξη από τις περισσότερες πλατφόρμες "κλειστών μαθημάτων" (μαθημάτων δηλαδή που έχουν πρόσβαση με κωδικό μόνο οι φοιτητές που το διδάσκονται), εξασφαλίζει τον διδακτικό χαρακτήρα που απαιτεί ο νόμος. Όμως το περιεχόμενο εκφράσεων όπως "η δικαιολόγηση από τον επιδιωκόμενο σκοπό", "ο ορισμός των χρηστών ηθών" και "η παρεμπόδιση ή όχι της κανονικής εκμετάλλευσης", είναι μεταβλητό και καθορίζεται κάθε φορά από την εξυπνάδα ή την ευφράδεια των νομικών εκπροσώπων.

Μέσα σε αυτό το μάλλον ασαφές νομικό πλαίσιο, το άγνωστο στο ευρύ διδακτικό προσωπικό των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της χώρας μας, καλούνται οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες να υλοποιήσουν ή να υποστηρίξουν τη διαδικτυακή εξ' αποστάσεως εκπαίδευση. Ο ρόλος τους είναι διπλός: αφενός μεν, λόγω εμπειρίας σε θέματα πνευματικών δικαιωμάτων, να ενημερώνουν το διδακτικό προσωπικό, αφετέρου δε να επαγρυπνούν για την σωστή διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων του εκπαιδευτικού υλικού των ηλεκτρονικών μαθημάτων, έτσι ώστε να διαφυλαχτεί η αξιοπιστία και η εγκυρότητα των εκπαιδευτικών μας ιδρυμάτων τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Όμως η διασφάλιση των πνευματικών δικαιωμάτων στα ηλεκτρονικά μαθήματα είναι αμφίδρομη και περιλαμβάνει όχι μόνο την ενημέρωση των διδασκόντων για τη σωστή χρήση του έργου κάποιου τρίτου, αλλά και την προστασία του πρωτότυπου έργου που δημιουργούν οι ίδιοι.

4. Μέθοδοι κλοπής και προστασίας πρωτότυπου έργου σε ψηφιακή μορφή

Αρκετοί διδάσκοντες είναι επιφυλακτικοί με την ψηφιοποίηση του έργου τους και την δημοσιοποίηση του σε κάποιο ηλεκτρονικό μάθημα, γιατί φοβούνται την κλοπή του. Αυτό βέβαια δεν είναι κάτι καινούριο. Κάθε μορφή τεχνολογίας (όπως κασέτες ήχου, φωτογραφικές μηχανές ή ακόμα και η αντιγραφή με στυλό και χαρτί) υποστήριζε πάντα την παράνομη και χωρίς άδεια αναπαραγωγή. Όμως με την εισαγωγή του Διαδικτύου στον εκπαιδευτικό τομέα, αλλάζει η τάξη μεγέθους του πλήθους των ανθρώπων, που έχουν πρόσβαση σε κάποιο έργο. Αρχίζουμε να ξεφεύγουμε από τα στενά όρια του χώρου και των συγκεκριμένων ανθρώπων ενός εκπαιδευτικού ιδρύματος και μπαίνουμε στα όρια ενός εκπαιδευτικού οργανισμού που μπορεί να είναι όλη η Ελλάδα έως όλος ο κόσμος.

Έτσι από τα φωτοτυπικά μηχανήματα (η πρακτική της φωτοτύπησης ολόκληρου βιβλίου σε μικρή τιμή και χωρίς αδιάκριτες ερωτήσεις είναι ακόμα ευρέως διαδεδομένη στον εκπαιδευτικό μας χώρο), έχουμε περάσει σε πιο εξελιγμένα και αποδοτικά μέσα αναπαραγωγής όπως οι σαρωτές, οι ψηφιακές μηχανές, οι εκτυπωτές και φυσικά το πολύ απλό και γνωστό σε όλους copy/paste.

Ασφαλή δεν είναι ούτε τα αρχεία που είναι σε μορφή Postscript ή PDF, τα οποία θεωρητικά δεν επιδέχονται αλλαγές ή προαιρετικά ούτε εκτύπωση, γιατί με το πρόγραμμα ghost-view, που μπορεί κάποιος να κατεβάσει από το Διαδίκτυο, μπορούν κι αυτά να εκτυπωθούν και γενικά να χειριστούν κατά βούληση. Ψηφιακές υπογραφές όπως υδατογραφήματα ή logos, που είναι δύσκολο να εξαφανιστούν χωρίς να αλλοιωθεί το αντικείμενο, έχουν αφενός μεν μεγάλο κόστος αφετέρου δε με ένα πρόγραμμα επεξεργασίας εικόνας μπορούν και αυτά να αφαιρεθούν.

Τι είδους προστασία του πρωτότυπου έργου των διδασκόντων μπορούν επομένως οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, που υποστηρίζουν την εξ' αποστάσεως εκπαίδευση, να υποσχεθούν; Αν και υπάρχει σχετική νομοθεσία περί πνευματικών δικαιωμάτων, είναι πολύ δύσκολο στην πράξη να ελεγχθούν τα άτομα, τα οποία με την βοήθεια της σύγχρονης τεχνολογίας καταχράζονται την ελεύθερη και εύκολη διακίνηση της πληροφορίας. Μόνη κατάληξη αποτελεί ο αλληλοσεβασμός. Γιατί η αλήθεια είναι ότι όποιος μπαίνει στον κόπο να καταπατήσει τα πνευματικά δικαιώματα των άλλων, είναι και αυτός με τη σειρά του υποψήφιο θύμα των επιτήδειων, και σίγουρα αυτό δεν το επιθυμεί. Ίσως το πρόβλημα να ελαχιστοποιηθεί μόλις όλοι αρχίσουμε να σεβόμαστε τη δουλειά και τον κόπο των άλλων.

5. Πνευματικά δικαιώματα και deep linking

Ένα ακόμη πρόβλημα που έχουμε να αντιμετωπίσουμε στην υλοποίηση των ηλεκτρονικών μαθημάτων είναι το κατά πόσο καταπατώνται τα πνευματικά δικαιώματα από το deep linking. Η πρακτική του deep linking, δηλαδή η δημιουργία συνδέσμων από μια ιστοσελίδα στα κατώτερα επίπεδα μιας άλλης, αγνοώντας την κεντρική σελίδα, έχει δημιουργήσει πολλά προβλήματα στην κοινότητα του Διαδικτύου. Το θέμα σχετικά με την νομοποίηση ή όχι του deep linking δεν έχει βρει ακόμα μια γενικά αποδεκτή λύση ούτε με κάποιο πρότυπο ούτε και με κάποιους κανόνες καθώς νομικοί, εκδότες/διαθέτες ηλεκτρονικού υλικού και χρήστες του Διαδικτύου επιχειρηματολογούν ακόμα υπέρ και κατά ανταλλάσσοντας μηνύσεις. Το ελπιδοφόρο για τους χρήστες του Διαδικτύου πάντως είναι, ότι στις ΗΠΑ δεν υπάρχει προς το παρόν καταδικαστική απόφαση, η οποία να ενοχοποιεί το deep linking ως μέσο παράβασης του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Το deep linking είναι πολύ σημαντικό για την δομή του Διαδικτύου. Μην ξεχνάμε άλλωστε και το γεγονός ότι χωρίς το deep linking οι μηχανές αναζήτησης θα είχαν τεθεί σε αχρηστία. Σπάνια θα δούμε ιστοσελίδες που είναι τελείως αποκομμένες, δηλαδή σελίδες που δεν περιέχουν συνδέσμους από και προς άλλες. Το deep linking κάνει τον παγκόσμιο ιστό πιο πρακτικό και πιο προσβάσιμο και επιτρέπει στους χρήστες, όποιος και να είναι ο στόχος τους, να βρουν εύκολα πληροφορίες σε θέματα που τους ενδιαφέρουν. Αυτός είναι και ο παράγοντας που βοήθησε στη ραγδαία εξάπλωση του Διαδικτύου.

Οι υποστηρικτές του deep linking, δηλώνουν ότι αυτή η πρακτική δεν έρχεται αντιμέτωπη με την ελεύθερη φύση και δομή του παγκόσμιου ιστού και ότι όλοι όσοι δημιουργούν ιστοσελίδες, αυτόματα δίνουν πρόσβαση σε όλη την κοινότητα του Διαδικτύου με μια νοητή άδεια που επιτρέπει την σύνδεση με αυτήν την ιστοσελίδα. Εκτός των άλλων πιστεύουν ότι εξυπηρετούν τη δημοτικότητα αυτών των ιστοσελίδων.

Σχετικά με το θέμα των πνευματικών δικαιωμάτων, κάποιοι ειδικοί δηλώνουν ότι οι σύνδεσμοι

δεν καταπατούν τους νόμους σχετικά με την πνευματική ιδιοκτησία γιατί δεν τίθεται πρόβλημα αντιγραφής ή εξαπάτησης. Ο πελάτης μεταφέρεται αυτόματα σε μια συγκεκριμένη πρωτότυπη σελίδα του αυθεντικού συγγραφέα. Το ανάλογο συμβαίνει στους καταλόγους μιας βιβλιοθήκης, και στους ίδιους τους βιβλιοθηκονόμους που παρέχουν πληροφορίες για συγκεκριμένα θέματα γρήγορα και αποτελεσματικά, αλλά και στα άρθρα όπου κάποιος μπορεί να βρει αναφορές σε άλλα άρθρα μέσω συγκεκριμένων σελίδων.

Παρόλα όμως τα πλεονεκτήματα του deep linking υπάρχουν εταιρείες που είναι τελείως αντίθετες με αυτήν την πρακτική, κυρίως γιατί πιστεύουν ότι έχουν το δικαίωμα να ελέγχουν το πώς οι χρήστες έρχονται σε επαφή με την σελίδα τους και από την άλλη φοβούνται μήπως χάσουν διαφημιστικά κέρδη αφού οι χρηστές δεν θα έχουν πρόσβαση στην κεντρική σελίδα. Επίσης υποστηρίζουν ότι το deep linking είναι μια μορφή παράνομης εισόδου και ότι έτσι οι επισκέπτες δεν καταλαβαίνουν πότε μεταβιβάζονται από την μια σελίδα στην άλλη ούτε και σε ποιόν ανήκει αυτή η σελίδα όπου βρίσκονται.

Έτσι λοιπόν ενώ κάποιες εταιρείες κάνουν μηνύσεις σε ιστοσελίδες που δημιουργούν παράνομους συνδέσμους προς τα κατώτερα στρώματα των δικτυακών τους τόπων τους, κάποιες άλλες πληρώνουν αδρά για προγράμματα που ενθαρρύνουν άλλες ιστοσελίδες να τους συμπεριλάβουν στην σελίδα τους και να τους στέλνουν χρήστες που στοχεύουν σε συγκεκριμένες σελίδες (targeted traffic).

6. Η πρακτική της ΒΥΠ του Πανεπιστημίου Πατρών

Η Βιβλιοθήκη & Υπηρεσία Πληροφόρησης σε συνεργασία με το Κέντρο Ανάπτυξης και Διαχείρισης Δικτύων του Πανεπιστημίου Πατρών (ΚΕΑΜ/ΠΠ) χρησιμοποιεί την πλατφόρμα ασύγχρονης τηλεκπαίδευσης e-Class για την υλοποίηση των ηλεκτρονικών μαθημάτων. Η πλατφόρμα e-Class, παρέχεται από την GUnet και είναι ανοικτού κώδικα. Τα χαρακτηριστικά της πλατφόρμας δημιουργούν αρκετές προκλήσεις για την διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων του υλικού που χρησιμοποιούν οι διδάσκοντες, τόσο του δικού τους πρωτότυπου έργου όσο και του έργου τρίτων.

Η Βιβλιοθήκη έχοντας, μέσα στα πλαίσια της συνεργασίας με το ΚΕΑΔΔ, την ευθύνη να προωθήσει την πλατφόρμα στον χώρο του Πανεπιστημίου και να την εισαγάγει στην φιλοσοφία των διδασκόντων, έχει αναλάβει τις ακόλουθες δράσεις:

1. την παρουσίαση της πλατφόρμας στα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στα πνευματικά δικαιώματα,
2. την εκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών μέσα από παρουσιάσεις και σεμινάρια χρήσης, και
3. την παροχή υποστήριξης σε θέματα δημιουργίας ενός μαθήματος.

Το έργο αυτό, μεταφράζεται στον τομέα των πνευματικών δικαιωμάτων, ως παρουσίαση των προκλήσεων που προκύπτουν από την χρήση της πλατφόρμας και παροχή προτάσεων για την επίλυση των όποιων προβληματικών καταστάσεων. Ως προβληματικές καταστάσεις ορίζονται η χρη-

σιμοποίηση υλικού που δεν διαθέτει ξεκάθαρα πνευματικά δικαιώματα και η προστασία του πρωτότυπου έργου των διδασκόντων του πανεπιστημίου.

Ειδικότερα για τα είκοσι δύο μαθήματα (22) που προβλέπονται από το έργο ΤΗΛΕΦΑΕΣΣΑ η ΒΥΠ έχει αναλάβει την προμήθεια εκπαιδευτικού λογισμικού και τον εμπλουτισμό των μαθημάτων με αυτό. Για την ορθή χρήση του λογισμικού αυτού η ΒΥΠ αναλαμβάνει την επαφή με τους παραγωγούς/διαθέτες του εκπαιδευτικού αυτού λογισμικού για την προμήθεια και την αδειοδότηση της χρήσης του για διδακτικούς σκοπούς.

Επιβλέπει επίσης την κατάσταση στην οποία βρίσκεται το πρωτότυπο υλικό των διδασκόντων και εξετάζει εάν οι τελευταίοι είναι οι κάτοχοι των πνευματικών δικαιωμάτων του έργου τους. Σε αντίθετη περίπτωση, όπως για παράδειγμα η κατοχή των πνευματικών δικαιωμάτων ενός τμήματος μιας μονογραφίας από έναν εκδότη για την ψηφιοποίηση του και την εισαγωγή στην πλατφόρμα, ζητείται η έγγραφη άδεια του εκδότη. Όσον αφορά το υλικό που χρησιμοποιούν οι διδάσκοντες των λοιπών μαθημάτων και το οποίο δεν είναι της δικής τους κυριότητας η ΒΥΠ, σε συνεργασία πάντα με το ΚΕΑΔΔ, επισημαίνει τις ιδιαιτερότητες του χώρου σε κάθε παρουσίαση-προβολή του e-Class. Για τον λόγο αυτό έχει δημιουργηθεί ειδική μαθησιακή ενότητα μέσα σε μάθημα το οποίο παραδίδεται μόνο στους καθηγητές μέσα από την πλατφόρμα. Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν παραδείγματα όπου η Βιβλιοθήκη ενεργεί ως μεσάζων σε θέματα πνευματικών δικαιωμάτων (Seadle, 2001), εντούτοις αυτό δεν μπορεί να ισχύσει ακόμη για όλα τα μαθήματα του Πανεπιστημίου, λόγω αδυναμίας οικονομικής κάλυψης των εξόδων.

Για την προστασία του πρωτότυπα παραγόμενου έργου των διδασκόντων η λύση που παρέχεται από το σύστημα και υποστηρίζεται και από τη Βιβλιοθήκη είναι η δημιουργία κλειστών μαθημάτων. Η πλατφόρμα e-Class δίνει την δυνατότητα δημιουργίας τριών τύπων μαθημάτων:

1. ελεύθερης πρόσβασης από τη αρχική σελίδα χωρίς συνθηματικό, όπως είναι αυτή την στιγμή είκοσι οκτώ πιλοτικά μαθήματα,
2. ελεγχόμενης πρόσβασης με ανοιχτή εγγραφή, και
3. ελεγχόμενης πρόσβασης, όπου στο μάθημα έχουν πρόσβαση μόνο οι χρήστες που βρίσκονται στη λίστα χρηστών και εισάγονται στο μάθημα με το προσωπικό τους χαρακτηριστικό και με τον κωδικό τους.

Η Βιβλιοθήκη στα μαθήματα που υποστηρίζει δίνει την σύσταση δημιουργίας μαθημάτων με ελεγχόμενη πρόσβαση (κλειστό). Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται το δυνατόν ο διδακτικός χαρακτήρας του μαθήματος, αφού μόνο οι φοιτητές που τους επιτρέπεται η είσοδος στην πλατφόρμα, έχουν την δυνατότητα να διαβάσουν ή να εκτυπώσουν υλικό της κυριότητας του διδάσκοντα. Η ίδια σύσταση δίνεται και στους διδάσκοντες των άλλων μαθημάτων. Η υποστήριξη σε αυτή την επιλογή του συστήματος από την ΒΥΠ μετουσιώνεται στην προώθηση της λογικής του σεβασμού του διδακτικού περιεχομένου. Περιπτώσεις καταπάτησης των πνευματικών δικαιωμάτων υπήρχαν και στην έντυπη μορφή των διδακτικών βοηθημάτων. Δεν μπορεί να υπάρξει μια απολύτως ασφαλής προστασία τους εάν οι συμμετέχοντες στην εκπαιδευτική διαδικασία δεν επιδείξουν αλληλοσεβασμό.

Εμπόδιο στην ομαλή εφαρμογή των πνευματικών δικαιωμάτων είναι η αδυναμία της πλατφόρμας να υποστηρίξει μετά-δεδομένα περιγραφής των πνευματικών δικαιωμάτων. Ως μια πλατφόρμα διαχείρισης διδακτικού περιεχομένου, δεν παρέχει την κατάλληλη υποδομή για την διαχείριση

των πνευματικών δικαιωμάτων, αφού δεν διαχειρίζεται μαθησιακά αντικείμενα, αλλά αρχεία μαθησιακής φύσης. Δεν αποδίδεται με κάποιο τρόπο η κυριότητα των πνευματικών δικαιωμάτων, ούτε υπάρχει ένας εύχρηστος τρόπος δημιουργίας περιγραφών χρήσης. Αυτό κάνει ακόμη πιο ευάλωτη την χρήση του διαδικτυακού υλικού που διατίθεται μέσα από την πλατφόρμα. Ενδεχόμενη ύπαρξη ενός σχήματος μεταδεδομένων που θα μπορούσε να παραχθεί και να εισαχθεί με ευκολία από τους δημιουργούς των μαθημάτων θα ήταν ένα εφόδιο στην προσπάθεια της ΒΥΠ για να εδραιώσει την κυριότητα των δημιουργών.

Επίλογος

Με την παρούσα εισήγηση έγινε προσπάθεια να παρουσιαστούν προβληματισμοί για την διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων από τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες μέσα στο περιβάλλον της εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης. Η διεθνής πρακτική μπορεί να αποτελέσει μια βάση για τον ελληνικό πανεπιστημιακό χώρο. Οι βιβλιοθήκες μπορούν να διαδραματίσουν ένα καθοριστικό ρόλο στην αποδοχή, των τεχνολογιών εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης βοηθώντας στην προώθησή τους και την εδραίωσή τους, Η εμπειρία τους είναι πολύτιμη και οφείλουν να την μεταφέρουν στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Η εξέλιξη αυτών των τεχνολογιών στα ελληνικά πανεπιστήμια θα ανοίξει νέους δρόμους έρευνας, απατώντας νέα τεχνολογία και παροχή νέων -ποιοτικών- υπηρεσιών.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Βούρος, ΓΑ 1999. Νέες τεχνολογίες στην απόσταση εκπαίδευση: πιλοτικές εφαρμογές, έρευνα και μελλοντικές δράσεις στο Κ. Τσολακίδης (επιμ.) *Νέες παράμετροι στην εκπαίδευση: εκπαίδευση από απόσταση και δια βίου εκπαίδευση*. Ρόδος: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών, σσ. 63-77.
2. ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2121. 1993 Πνευματική ιδιοκτησία, συγγενικά δικαιώματα και πολιτιστικά θέματα http://www.culture.gr/6/64/law2121_gr.html (πρόσβαση 29/10/03).
3. HAFNER K., LYON M., 1998. Where wizards stay up late: the origins of internet. New York: Simon & Schuster.
4. KEEGAN, D. 2001. "Η εξ' αποστάσεως πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ευρώπη στην αυγή της τρίτης χιλιετίας" στο *Θέσεις και προβληματισμοί για την εξ' αποστάσεως εκπαίδευση*. Αθήνα: Προπομπός.
5. MURRAY, C. 2002. Deep-linking' flap threatens direct links to web content <http://www.eschoolnews.com/news/showStory.cfm?ArticleIDK3893> (πρόσβαση 29/10/03)
6. ROSENBERG, M. 2000. E-learning: strategies for delivering knowledge in the digital age. New York: McGraw-Hill.
7. SCHANK 2001. Designing world class e-learning: How IBM, GE, Harvard Business School, and Columbia University are succeeding at e-learning. New York: McGraw-Hill.

8. SEADLE M. 2002. Copyright in a networked world: permission services. *Library Hi Tech*. 20 (4) σσ. 472-476.
9. ΟΣΔΕΑ: www.ifrro.org/members/osdel.html (παρόμοια αντίστοιχη υπηρεσία στην Αγγλία είναι η HERON: www.heron.ac.uk)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. MINOU, D. 1996. Distance learning technology and applications. London; Boston: Artech House.
2. NEGROPONTE, N. 1996. *Being Digital*. London: Hoober and Stoughton
3. FRIESEN N., MOURAD M, ROBSON R. 2002. Towards a digital rights expression language standard for learning technology: a report of the IEEE Learning Technology Standards Committee Digital Rights Expression Language Study Group http://ltsc.ieee.org/meeting/200212/doc/DREL_White_paper.doc (πρόσβαση 17/10/03)
4. McLEAN, N. 2002. Libraries and e-learning: organizational and technical interoperability http://www.colis.ma.edu.au/news_archives/demo/docs/lib_e_learning.pdf (πρόσβαση 17/10/03).